Per un ateisme com Déu mana

Déu no existeix però hi és, perquè la qüestió, en termes còmodes i discrets, ens pot ser fins i tot beneficiosa. Aquesta idea, i encara d'altres, les trobareu en les línies de Luis Álvarez, escrites des de "la lleial oposició".

Luis Álvarez. (Sama Llangréu, 1948), ha escrit sobre cinema a la revista *Asturias semanal* (1970-1974) i ha continuat col·laborant després en revistes i diaris. És professor titular d'Estètica i Teoria de les Arts de la Universitat d'Oviedo. Entre els seus llibres es destaquen *Signos estéticos y teoria* (Anthropos, 1986), *Ensayos sobre estética y un epílogo para futuros* (La Claves del Mirador, Oviedo, 1989) i *La estética del Rey Midas* (Península, 1992). Té un llibre de poesia (*Poemes y tornes*, 1990, en astur) i prepara ara més textos literaris.

La revolució més gran del pensament del nostre temps fa així: com que Déu ja no és obligatori, ha esdevingut necessari, convenient. Aquest text vol resumir els antecedents i les conseqüències d'una tal feta.

El desenvolupament de la qüestió teològica ens ensenya una metaveritat que fins ara era patrimoni exclusiu de la saviesa esotèrica. No em refereixo a cap mena d'esoterisme ritual i màgic, perquè els d'aquesta mena són superstició, tot i que de vegades benèfica. Em refereixo a un esoterisme lògic i aristocràtic. Vull dir que les veritats més elevades són necessàries a cada moment, però que canvien de sentit segons l'adversari. Ara això pot i cal que sigui proclamat als quatre vents: tan bon punt una veritat necessària es converteix en llenguatge dialògic, entra en l'estructura del dilema expressat per la sàvia dita que cal ésser nyerro amb els cadells i cadell amb els nyerros. Demostrarem que aquesta instrucció va més enllà que no pas aquella altra, igualment refranyesca, que s'hi oposa: "allà on aniràs, fes allò que veuràs".

La veritat és que fins avui, pel que fa a la qüestió teològica, tothom ha fet cas de la segona dita. De primer foren els savis antics, que respectaven la creença en els déus com un deure envers la tradició, o la impugnaven com un deure de respecte envers els homes, tal com feren alguns epicurs audaços. En tots dos casos, com es pot veure, l'essencial és el respecte al de més amunt, sigui d'acord amb la majoria teista o amb la minoria atea (ja podem, doncs, començar a distingir: hi ha com a mínim un déu veritable i necessari que és la funció buida del "més alt"). Després vingué el cristianisme, que convertí Déu en l'*ultima ratio* del domini occidental sobre les terres, pobles i races del món. Aquí no hi entren equívocs "materialistes": Déu no era cap ficció ideològica per a ocultar l'autèntica ideologia burgesa de l'explotació i de l'imperialisme; es tractava del Déu veritable fet home que inspirava la força moral del canvi, de la destrucció, de la riquesa, del domini (però també de la pobresa voluntària, de la humilitat, de la rebel·lia contra la injustícia). Sota l'alfa i l'omega, sota el cimall i el fonament, sota el Déu judeocristià, en definitiva, la humanitat ha estat concebuda com un objecte d'un progrés vers la salvació i l'alliberament. En aquesta etapa la prova del *consensus gentium* per a moderar la racionalitat del teisme es trasmuda unes quantes vegades, però sempre amb el mateix resultat: "fes allò que veuràs", perquè no hi ha *ningú* que pugui pensar fora de la idea de Déu, perquè Déu es manifesta com a violència i constricció sobre el pensament i sobre l'acció. Déu és absolut es digui com es digui, història, voluntat del jo, paradís o victòria en la lluita final.

Però aquests mateixos moments en què filosofem es troben sota la influència de l'anunci de la mort de Déu. No tenim cap dubte d'allò que el predicador d'aquesta nova mundial, Friedrich Nietzsche, volia dir i a qui s'adreçava. Parafrasejant-ne un dels subtítols: allò que anuncia ho anuncia per a tothom i per a ningú. Així doncs, ha arribat l'hora en què l'antiga forma de la veritat tal com la vivien els millors passa al comú. I així, passant a tothom, l'igualitarisme es transvalora. Així, si algú afirma seriosament que la veritat és la mateixa per a tothom, el filòsof contestarà que la veritat és diferent per a cadascú. I si algú se'n surt alegrement dient que no n'hi ha, de veritat, i que campi qui pugui, aleshores el filòsof saltarà a l'arena per proclamar que la veritat és necessària per a tothom. Aquest exemple lògic mostra una de les conseqüències de la mort de Déu: la dissociació mai no vista fins avui entre absolut i necessari. Si Déu ha mort, o és amagat en la inexistència –que si fa no fa

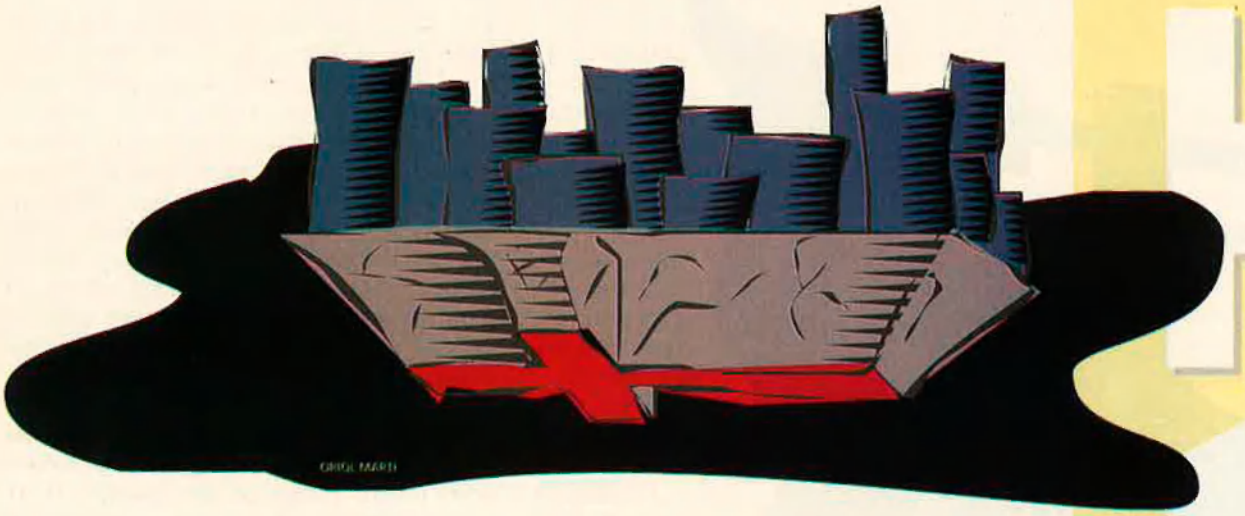

és el mateix–, aleshores ha mort el valor absolut. Però aquesta conversió de l'absolut en relatiu (relatiu a alguna cosa que no sigui l'*ens necessarissimum*) no transforma el relatiu en un "nou" absolut. Això ja ho ha explicat prou bé Vattimo en més d'un lloc: el relativisme continua essent relatiu. I, per tant, el setial que abans ocupava l'absolut s'omple amb la presència de la necessitat. La veritat no és absoluta, però és necessària. Aquest en fóra un exemple senzill i adient: "Déu existeix" no és una veritat absoluta, però pot ésser necessària en determinades condicions; "Déu no existeix" no és una veritat absoluta, però indubtablement és una veritat necessària segons com.

Pot ésser que tot plegat sembli un galimaties rebuscat. Però asseguro que no ho és. De fet, si passem a la vida moral, hi ha qui declara que creu en Déu i no hi creu de cap de les maneres, sinó que més aviat es tracta d'un idòlatra, d'un supersticiós o d'un demoníac. I hi ha qui declara que no hi creu, però hi creu a ulls clucs. Això s'explica perquè, en general, la creença no és tant un acte intel·lectual com més aviat un hàbit per a l'acció. No és pas d'ara; uns quants mestres ja ho han afirmat. El *rabí* ja ho va deixar clar: "pels seus actes els coneixereu". I no fa gaire Marx, per bé que referint-se a una altra cosa massa positivista, ho va rematar: "no ho saben, però ho fan". Ara bé, em sembla que la cosa important, que emergeix d'aquesta barrija-barreja, és el fet empíric que Déu, un cop mort, ha esdevingut una necessitat positiva. És a dir, que és convenient. Una presa de posició com aquesta afavoreix tal vegada millor que la contrària (Déu és inconvenient) el progrés de la raó en el món. D'aquesta manera: l'impiu es diu –tal com fa el psalm jueu– que "no hi ha Déu". Però és clar que qui així parla no afirma cap tesi científica, ans parla des del fons pràctic de la seva vida. Per això coincideix del tot amb aquell altre que s'alça al mig de la sinagoga per manifestar a Déu, en qui creu, que ell –un fariseu– és per cert pur i fidel, i no com els indignes col·laboracionistes, contaminats per l'invasor. En tots dos casos el que hi ha no és ni ateisme ni teisme, sinó manca de pietat. I el resultat cognitiu de la manca de pietat és la blasfèmia. Qui es declara pietós i no ho és, resulta blasfem. Qui diu que és ateu i no és pietós es fa igualment blasfem. Qui diu, com n'hi ha tants, "alguna cosa deu haver-hi" i és pietós, manifesta Déu. Qui declara que no és pietós, però ho és, manifesta Déu.

Així estan les coses. Una facècia de Fernando Savater diu que alguns ateus contumaços en el fons són monoteistes. "Com pot haver-hi Déu, si ja n'hi ha un, que sóc jo?" Sí, els ateus doctrinaris practiquen una medicina vuit-centesca com la de l'acudit del vigilant del manicomi: "Imagina't si és boig aquest pacient que es creu Napoleó, quan tothom sap que Napoleó sóc jo" (on Napoleó és igual a Déu). El cas és usurpar per a si mateix la funció del "més alt", en la qual cosa poden coincidir, naturalment, ateus i fariseus. És clar que també hi ha ateus molt religiosos; els uns perquè adoren ídols substitutoris de Déu-pròpiament-dit i més febles que no Ell: el Gran Rellotger, la Matèria, la Història, el Sexe, la Informàtica... N'hi ha una pila. Uns altres perquè actuen a favor del Déu veritable mentre el combaten amb la paraula. El gran escriptor Miguel Espinosa solia explicar els tractes amb un amic seu d'aquesta confraria: "Tu no ho pots entendre, Miguel, perquè ets presoner dels prejudicis petitburgesos, però tot és matèria que ens duu dialècticament cap a l'Home Total", afirmava mentre donava el biberó a la més xica de les quatre criatures que tenia i mirava que la resta de la tropa no fes massa sarau dins l'esquifida cuina.

Déu és convenient perquè és comú, empíric i pràctic. I ha acabat essent així perquè gràcies a la Il·lustració els déus de les religions –el nostre inclòs, el Déu d'Abraham i de Ja-

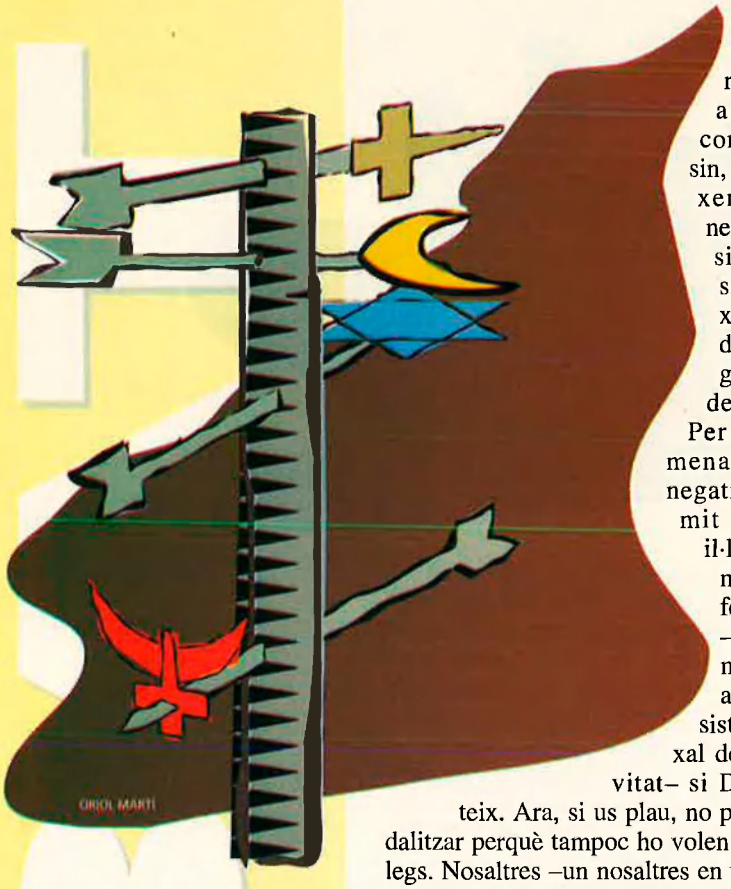

cob– s'han relativitzat: adorant-los com si existissin, es converteixen en ídols; negant-los com si no existissin, reapareixen trasmudats en la figura absoluta del "més alt". Per això l'anomenada teologia negativa ha assumit l'herència il·lustrada. Només es pot defensar de la fe –la Fe amb majúscula i amb ella el sistema paradoxal de la subjectivitat– si Déu no existeix. Ara, si us plau, no pretenc escandalitzar perquè tampoc ho volen els bons teòlegs. Nosaltres –un nosaltres en formació– no diem que Déu sigui convenient per raons de control social, a la manera de Voltaire o de Schopenhauer. Nosaltres no diem que som ateus per fastiguejar o per ésser científics. Som ateus per tal de no ésser idòlatres. Es a dir, que som ateus com Déu mana. La via negativa consisteix a certificar que la mort de Déu és un resultat intern del cristianisme, que demana adhesió a la veritat absoluta i després arriba la veritat absoluta ("Déu no és necessari") i mata qui l'ha creada. Així, doncs, arribat el moment –seguint Nietzsche– de "baixar uns quants graons" en l'ascensió del confiat pensar antimetafísic, cal restaurar un Déu més mundial i més mític, que ens deslliuri de tants déus rituals, socials, civils, essencials, impius. Ho dic sense ironia, més aviat amb la voluntat de comentar una coneguda frase de l'última filosofia: tan sols un Déu discret i per venir ens pot salvar dels altres déus contundents, parcials, falsos i excessivament existents. Si es vol: Déu no existeix, però hi és. Aquesta és la via positiva. La realitat de Déu, distribuïda en múltiples aspectes de la vida empírica i pràctica, prové de fonts antropològiques inexcusables. En aquest sentit, Déu és una qüestió de fet.

Entrem en el nucli més feixuc de la qüestió. Diu l'ateu impiu: "És clar, però aquesta és l'antiga actitud que en el millor dels casos Déu és un símbol de valors morals, de la mateixa manera que la majoria de vegades és símbol de la falsedat i de l'alienació; és a dir que, en tot cas, Déu no passa d'ésser una idea". Caram!, penso jo, Déu no és sinó una idea? –acusen–, i això els sembla poc? Doncs, a mi, ja em perdonareu, em sembla moltíssim, fins i tot massa. No entenc per què Déu hauria d'ésser menys efectiu que la Justícia o la Democràcia, o que l'SME (Sistema Monetari Europeu), que també són idees ideals. I prou que ens afecten! Cal tirar mà d'alguns tecnicismes. Així com "la mort de Déu" ens ha dut a un esllanguiment del discurs pel qual cal distingir entre "absolut" i "necessari", tal com ja hem vist, ocorre també una altra conseqüència: cal distingir entre "existència" i el "sentit" de tal existència. O tot el que té sentit (per exemple Déu) existeix, o hi ha moltes coses que no existeixen (per exemple Déu), però que tenen sentit. Ja podeu escollir perquè tots dos enunciats són equivalents i no hi ha *tertium quid* racional o raonable. Jo, d'això, en dic empirisme radical.

No hi ha més cera que la que crema i, per tant, l'esperit, Déu, sigui què sigui –persona, decisió, esdeveniment–, està entre nosaltres. Però alhora nosaltres estem dins l'esperit perquè la intensitat del signe-Déu com a hàbit per a l'acció consisteix, més concretament, a transportar-nos, a tots i cadascun, més enllà de nosaltres mateixos: *teste David cum Sybilla*, així ho proclamen tant la filosofia com la teologia.

Per tant, que ningú no es cregui superior perquè "no creu en els angelets" (un altre cop Nietzsche). I, naturalment, que ningú no s'hi cregui perquè sí que hi creu. En una reunió molt exclusiva he sentit de llavis d'un teòleg estrella dels nostres dies, un professional del progressisme com és Hans Küng, això: "Jo, Hans Küng, de la mateixa manera que Pau de Tars, he resistit l'embat de Pere, m'he oposat a la doctrina oficial i ortodoxa per tal d'obrir la creença del cristianisme a tothom". Vet aquí, tal com ho veig, una batalla parcial i dubtosa contra l'antic company passat a la reacció, contra el papa, contra qui sigui. Així funciona una part de la societat mundial. Però, segons el signe-Déu si un hom s'atribueix l'excel·lència la perd, perquè només Déu és sant i altíssim. Vol dir això que Déu és un dels efectes infinitesimals del sentit de les coses que brolla allà on la nostra acció es veu obligada a fer el salt al límit, aquest salt que cap racionalitat instrumental no pot exigir, però que ens sobrevé amb la imposició de voler fer el millor sense, tanmateix, podernos-en vantar?

Potser. Per això, com a moltes amigues i molts amics, m'agrada la fórmula de Woody Allen per a definir un ateisme com Déu mana. "Què vol dir, si sóc ateu? Això ho dieu vosaltres, però Ell sap prou bé que jo sóc la lleial oposició".

Luis Álvarez